Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

SPORT UNIVERSITETI TALABALARINING RASMIY VA AKADEMIK YOZUV KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Baltayeva Ikbal Tadjibayevna
O‘zDJTSU Sport psixologiyasi,
pedagogika va tillar kafedrasi
professori, f.f.d. (DSc)
https://doi.org/10.5281/zenodo.23437954

Annotatsiya. Ushbu maqolada sport oliy ta’lim muassasalari talabalarining rasmiy va akademik yozuv ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Rasmiy va akademik yozuvning o‘ziga xos xususiyatlari hamda talabalar duch keladigan muammolar tahlil qilingan. Shuningdek, yozma nutqni rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlar va amaliy tavsiyalar taklif etilgan.
Kalit so‘zlar: sport universiteti, o‘zbek tili, rasmiy yozuv, akademik yozuv, yozma nutq, nutq madaniyati, matn tuzish, tahrirlash, kommunikativ kompetensiya.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы развития навыков официального и академического письма у студентов высших образовательных учреждений спортивного профиля. Анализируются особенности официального и академического письма, а также трудности, с которыми сталкиваются студенты. Кроме того, предлагаются методические подходы и практические рекомендации, направленные на развитие навыков письменной речи.
Ключевые слова: спортивный университет, узбекский язык, официальное письмо, академическое письмо, письменная речь, культура речи, составление текста, редактирование, коммуникативная компетенция.

Bugungi kunda oliy ta’lim tizimida talabalarning nafaqat nazariy bilimlarini, balki ularni yozma va og‘zaki shaklda aniq, izchil hamda savodli ifodalash qobiliyatini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, sport oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar uchun o‘zbek tilida to‘g‘ri va maqsadga muvofiq yozish ko‘nikmasi kelajakdagi kasbiy faoliyatning muhim tarkibiy qismidir. Chunki sport mutaxassisi o‘z faoliyati davomida turli hisobotlar tayyorlashi, rasmiy hujjatlarni rasmiylashtirishi, musobaqa natijalarini bayon etishi, ilmiy tadqiqotlar olib borishi va o‘z xulosalarini yozma ravishda asoslab berishi mumkin.

Rasmiy yozuv va akademik yozuv bir-biri bilan bog‘liq bo‘lsa-da, ularning maqsadi va uslubiy talablari farqlanadi. Rasmiy yozuvda hujjatning belgilangan shakli, mazmunning aniqligi, me’yoriy til vositalaridan foydalanish va ma’lumotlarni lo‘nda ifodalash muhim hisoblanadi. Akademik yozuvda esa ilmiy fikrning izchilligi, dalillarning asoslanganligi, manbalardan to‘g‘ri foydalanish va xulosalarning mantiqiyligi ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Shu sababli sport universitetlarida o‘zbek tilini o‘qitish jarayonini talabalarning kasbiy ehtiyojlari bilan bog‘lash, yozma topshiriqlar mazmunini ularning kelajakdagi faoliyatiga moslashtirish va yozma nutqni muntazam rivojlantirish zarur.

Maqolada sport universiteti talabalarining rasmiy va akademik yozuv ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvlarni asoslash hamda amaliy mashg‘ulotlar uchun tavsiyalar ishlab chiqishga harakat qilindi.

Rasmiy yozuv — muayyan tashkilot, muassasa yoki kasbiy faoliyat doirasida qo‘llanadigan hujjatlarni belgilangan me’yorlarga muvofiq tuzish jarayonidir. Bunday yozuvda aniqlik, qisqalik, mantiqiy izchillik va adabiy til me’yorlariga rioya qilish talab etiladi. Sport sohasi misolida ariza, tushuntirish xati, xizmat xati, hisobot, tavsifnoma, yig‘ilish bayonnomasi va musobaqa natijalari yuzasidan ma’lumotnoma kabi hujjatlarni keltirish mumkin.

Akademik yozuv esa ilmiy va ta’limiy maqsadlarda fikrni yozma shaklda asoslash, tahlil qilish va tizimli bayon etishga qaratiladi. Britaniyalik olim Ken Hyland akademik yozuvni shunchaki grammatik jihatdan to‘g‘ri gaplar tuzish emas, balki ijtimoiy kontekstda amalga oshadigan va o‘quvchi bilan muloqotga yo‘naltirilgan faoliyat sifatida izohlaydi[1]. Referat, ilmiy tezis, maqola, loyiha hisoboti va tadqiqot xulosalari akademik yozuvning asosiy shakllaridandir. Bunday matnlarda mavzuning dolzarbligini asoslash, maqsadni belgilash, tegishli ma’lumotlarni tahlil qilish, dalillarni keltirish va xulosa chiqarish muhimdir.

Mazkur yozuv turlarini o‘zlashtirish talabadan bir necha o‘zaro bog‘liq ko‘nikmalarni talab qiladi. Bular imlo va punktuatsiya qoidalariga rioya qilish, so‘zlarni o‘rinli tanlash, gaplarni grammatik jihatdan to‘g‘ri tuzish, matn qismlari o‘rtasida mantiqiy bog‘lanish yaratish hamda yozilgan matnni qayta ko‘rib chiqishdan iborat.

Sport universiteti talabalarida ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirishda kasbiy mazmundagi materiallardan foydalanish muhim. Masalan, talaba sport mashg‘ulotining natijalari haqida hisobot tuzishi, musobaqa tashkil etish bo‘yicha taklif yozishi yoki jismoniy faollikning ahamiyati haqida kichik ilmiy matn tayyorlashi mumkin. Bunday topshiriqlar til o‘rganish jarayonini kasbiy faoliyat bilan bog‘laydi.

Talabalarning yozma ishlarini tashkil etishda bir qator qiyinchiliklarga e’tibor qaratish lozim. Jumladan, ayrim talabalar mavzu bo‘yicha yetarli ma’lumotga ega bo‘lsa-da, fikrlarini mantiqiy ketma-ketlikda bayon etishda qiynalishi mumkin. Ba’zi hollarda matnda bir xil so‘zlarning takrorlanishi, uzun va murakkab gaplardan noo‘rin foydalanish, imlo hamda tinish belgilaridagi xatolar kuzatiladi.

Akademik yozuvda esa fikrni dalillar bilan asoslash, boshqa mualliflarning qarashlarini o‘z fikridan farqlash, foydalanilgan manbalarni ko‘rsatish va xulosalarni mavzu maqsadi bilan bog‘lash muhim muammolardan hisoblanadi. Rasmiy hujjatlarni tuzishda hujjatning tarkibiy qismlarini to‘g‘ri joylashtirish, ma’lumotlarni lo‘nda bayon etish va rasmiy uslubni saqlashga alohida e’tibor berish talab etiladi.

Bu muammolarni faqat grammatik mashqlar yordamida to‘liq bartaraf etish qiyin. Talaba til qoidalarini bilish bilan bir qatorda, ularni muayyan yozma vaziyatda qo‘llashni ham o‘rganishi kerak. Shu bois yozma nutqni rivojlantirish jarayonida namuna asosida ishlash, mustaqil matn yaratish, tahrirlash va fikr-mulohaza bildirish faoliyatlarini birlashtirish maqsadga muvofiq.

O’zbek tilshunos olimi N. Mahmudovning nutq madaniyatiga oid qarashlarida nutqning to‘g‘riligi, aniqligi, mantiqiyligi va ifodaliligi muhim kommunikativ sifatlar sifatida yoritiladi.

[1] Hyland, K. Teaching and Researching Writing. 3rd ed. London: Routledge, 2016.

Ushbu tamoyillar sport universiteti talabalarining rasmiy hujjatlar va akademik matnlarni savodli, izchil hamda aniq tuzish ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi[2].

Sport universiteti talabalarining yozma ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun quyidagi metodik modelni taklif etish mumkin:

Birinchi bosqich — namunaviy matnni tahlil qilish. O‘qituvchi talabalarga rasmiy hujjat yoki akademik matn namunasini taqdim etadi. Talabalar matnning tuzilishi, uslubiy xususiyatlari, asosiy mazmuni va til vositalarini tahlil qiladi. Masalan, hisobot namunasida kirish qismi, bajarilgan ishlar, natijalar va yakuniy xulosaning qanday ifodalanganiga e’tibor qaratiladi.

Ikkinchi bosqich — rejalashtirish. Talabalar yoziladigan matnning maqsadini aniqlaydi, asosiy fikrlarni belgilaydi va ularni mantiqiy ketma-ketlikda joylashtiradi. Akademik matn uchun mavzu, maqsad, asosiy dalillar va xulosa rejalashtiriladi. Rasmiy hujjatda esa hujjat turi, adresat va bayon qilinishi lozim bo‘lgan ma’lumotlar aniqlashtiriladi.

Uchinchi bosqich — matn yaratish. Talabalar reja asosida mustaqil ravishda yozma ish tayyorlaydi. Topshiriqlar ularning kasbiy yo‘nalishiga mos bo‘lishi lozim. Masalan, sport musobaqasi natijalari yuzasidan hisobot, mashg‘ulot jarayonini tahlil qilish, sport tadbirini tashkil etish bo‘yicha taklif yoki sport bilan shug‘ullanishning foydasi haqida qisqa akademik matn yozish topshirilishi mumkin.

To‘rtinchi bosqich — tahrirlash. Talabalar o‘z matnlarini imlo, grammatika, uslub va mazmun nuqtayi nazaridan qayta ko‘rib chiqadi. Shuningdek, ular juftliklarda ishlash orqali bir-birining yozma ishiga asoslangan fikr-mulohaza bildirishi mumkin. Bunda tanqid shaxsga emas, matnning aniq jihatlariga qaratilishi lozim.

Beshinchi bosqich — baholash va refleksiya**.** O‘qituvchi oldindan belgilangan mezonlar asosida yozma ishlarni baholaydi. Talabalar esa o‘zlarida qanday ko‘nikmalar rivojlanganini va qaysi jihatlar ustida ishlash zarurligini aniqlaydi. Ushbu bosqichlarning izchil qo‘llanilishi yozma ishni bir martalik topshiriq sifatida emas, balki rejalashtirish, yaratish, tahrirlash va takomillashtirishdan iborat jarayon sifatida o‘zlashtirishga yordam beradi.

Metodik yondashuvning samarali amalga oshirilishi uchun topshiriqlar talabalarning kasbiy faoliyati bilan bog‘lanishi kerak. Quyidagi mashqlarni amaliy mashg‘ulotlarda qo‘llash mumkin:

Rasmiy yozuv: sport tadbirini o‘tkazish bo‘yicha ariza, xizmat xati yoki qisqa hisobot tuzish.

Akademik yozuv: sport va sog‘lom turmush tarzi mavzusida kirish qismi, asosiy fikrlar va xulosadan iborat matn yozish.

Tahrirlash: ataylab kiritilgan imloviy, grammatik va uslubiy xatolar mavjud matnni tuzatish.

Qayta bayon qilish: norasmiy uslubda yozilgan matnni rasmiy yoki akademik uslubga moslashtirish.

Manbalar bilan ishlash: berilgan ilmiy matndan asosiy fikrlarni ajratish va manbani ko‘rsatgan holda qisqacha mazmun yozish.

Talabalarning ishlarini baholashda faqat imlo xatolarini hisoblash bilan cheklanmaslik kerak. Matnning mazmuni, tuzilishi, uslubiy mosligi va mustaqil fikrning ifodalanishi ham e’tiborga olinishi zarur.

Sport universiteti talabalarining rasmiy va akademik yozuv ko‘nikmalarini rivojlantirish o‘zbek tilini kasbiy yo‘naltirilgan tarzda o‘qitishning muhim vazifalaridan biridir. Mazkur ko‘nikmalar talabalarning

[2] Mahmudov, N. O‘qituvchi nutqi madaniyati. — Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2007. 43- b

yozma nutq savodxonligini oshirish bilan birga, kelajakdagi kasbiy faoliyatida zarur bo‘ladigan hujjatlarni tayyorlash, ilmiy fikrni asoslash va ma’lumotlarni izchil bayon etish qobiliyatini rivojlantiradi.

Tahlil asosida bir necha metodik xulosaga kelish mumkin. Birinchidan, yozma nutqni rivojlantirish mashg‘ulotlari talabalarning sport sohasiga oid real kasbiy ehtiyojlari bilan bog‘lanishi kerak. Ikkinchidan, namuna tahlili, rejalashtirish, mustaqil matn yaratish, tahrirlash va refleksiyani o‘z ichiga olgan bosqichli yondashuvni qo‘llash maqsadga muvofiq. Uchinchidan, baholashda grammatik to‘g‘rilik bilan bir qatorda mazmun, mantiqiy izchillik, uslubiy moslik va manbalardan foydalanish madaniyati ham hisobga olinishi zarur.

Kelgusida taklif etilgan metodik modelni sport universiteti talabalarining turli bosqichlarida sinovdan o‘tkazish, dastlabki va yakuniy yozma ishlar natijalarini qiyoslash hamda baholash mezonlarining ishonchliligini tekshirish tavsiya etiladi. Bunday amaliy tadqiqotlar o‘zbek tilini kasbiy yo‘naltirilgan o‘qitish samaradorligini aniqlash va ta’lim jarayonini takomillashtirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi. “Davlat tili haqida”gi Qonun. 1989-yil 21-oktabr (keyingi tahrir va o‘zgartirishlar bilan).
2. Hyland, K. Teaching and Researching Writing. 3rd ed. Routledge, 2016.
3. Swales, J. M., Feak, C. B. Academic Writing for Graduate Students: Essential Tasks and Skills. 3rd ed. University of Michigan Press, 2012.
4. Graham, S., Perin, D. A Meta-Analysis of Writing Instruction for Adolescent Students. Journal of Educational Psychology, 2007, 99(3), 445–476.
5. Rahmatullayev, Sh., Hojiyev, A., Abdullayev, Yo. O‘zbek tilining imlo lug‘ati. — Toshkent: O‘qituvchi, 1995. — 288 b.
6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. O‘zbek tilining asosiy imlo qoidalarini tasdiqlash haqida: 1995-yil 24-avgustdagi 339-son qaror.
7. Baltayeva, I. T. Jismoniy tarbiya va sport terminologiyasining dolzarb muammolar //Fan-sportga. 2026-yil, 6-son,90-93 b.
8. Baltayeva I. Literary success - a product of combination with confirmation and denial // Journal of American Studies. Cambridge University Press and British Association for American Studies. Volume 55 ISSVE 4 OCTOBER 2021. ISS 0021 - 8758 https://static. cambridge.org. 1065-1073.
9. Baltayeva I. Unique reproduction is a way of revealing literary success // Vidyabharati international interdisoiplunary Research journal ISSN: 2319-4979 Part-16 (3) (Web of Science) TURKEY. http: //www. viirj.org/ specialissues/ indeing : ESCI.2021.SP2108/SP2108.html. 117-135 pagies.